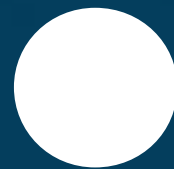

Erfgoed Brussel

37

Herfst 2024

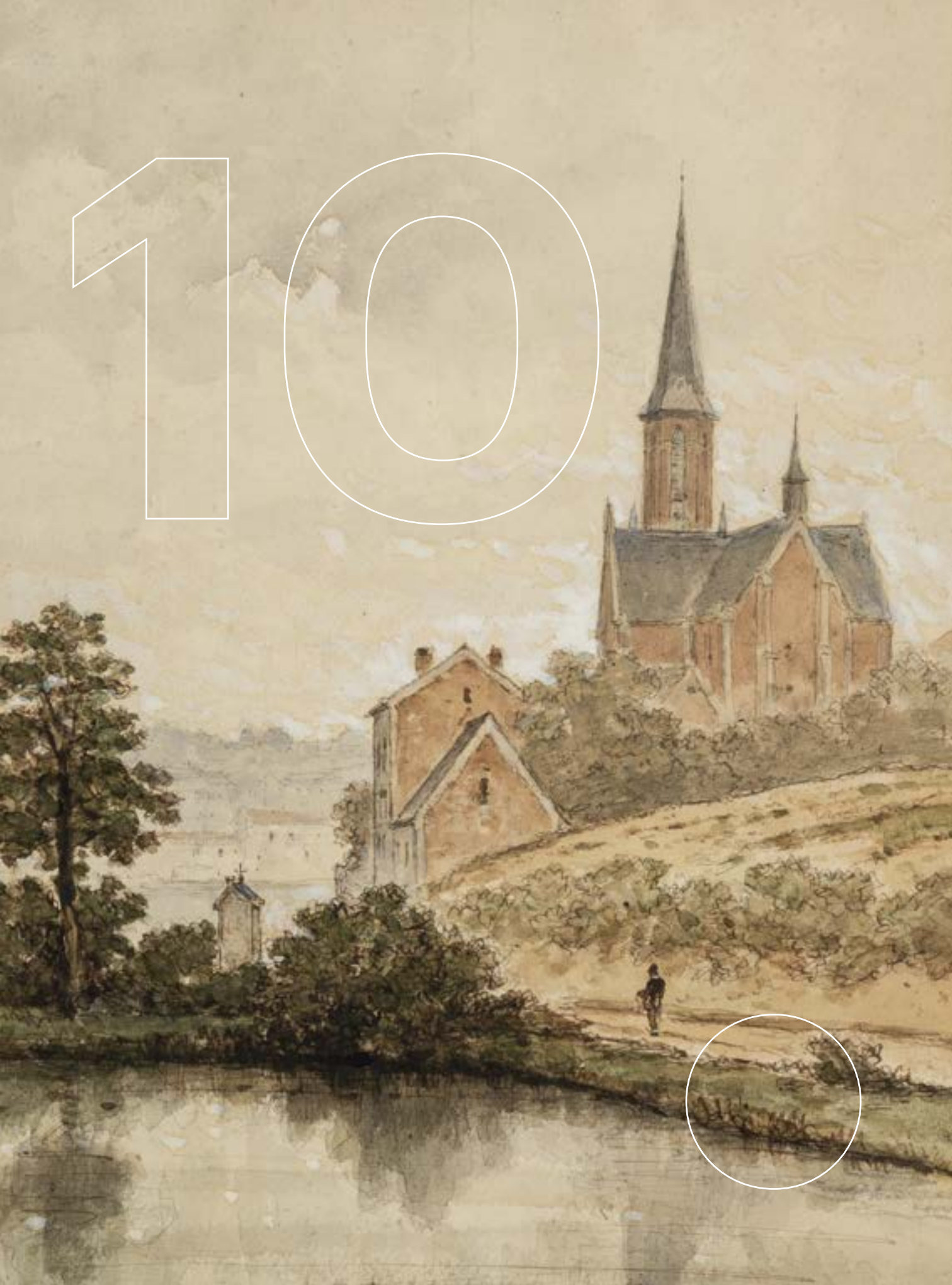
U

Dossier

**OBJECTEN EN
COLLECTIES**

10

Oude gezichten op Elsene

Wandelen door een inventaris

ANNE CARRE

HOOFD VASTE COLLECTIES VAN HET MUSEUM VAN ELSENE

NVDR

Anne Carre, nodigt ons uit om aan de hand van de collecties van het Museum van Elsene een wandeling te maken door de gemeente en gezichten te ontdekken of herontdekken zoals kunstenaars van weleer ze hebben vastgelegd op doek of papier. Deze multidisciplinaire en thematische benadering van de collecties, is een van de sterke punten van het nieuwe instrument dat door het Gewest is geïntroduceerd.

AFB. 1
Eugène Bertrand, *Heilig-Kruiswijk*, 1887, olieverf op doek, Museum van Elsene (CC0643 © Museum van Elsene).

De tijdelijke sluiting van het Museum van Elsene¹ voor renovatiewerkzaamheden in 2018 bood de gelegenheid om de vaste collectie grondig onder handen te nemen. Er werd een uitgebreide inventaris opgesteld. Daarbij werd gebruik gemaakt van een database van urban.brussels, die het mogelijk maakte om alle werken makkelijker te raadplegen. Tijdens de inventarisering werden vergeten of ondergewaardeerde werken herontdekt, in het bijzonder schilderijen die de gemeente Elsene afbeelden. Van die laatste zijn er niet veel in de collectie: het museum was immers nooit bedoeld als lokaal museum en richtte zich dus niet specifiek op de geschiedenis van de gemeente.

Hoewel Elsene sinds het midden van de 19de eeuw² een aantal kunstenaars heeft aange trokken – die de plek waardeerden om er in het groen hun atelierwoningen te bouwen en omwille van de nabijheid van hun welstellende cliënteel – was de gemeente zelf zelden een inspiratiebron voor schilders. Fernand Khnopff, Guillaume Vogels, Rodolphe en Juliette Wytsman, Anna Boch en Constantin Meunier laten in hun werk de gemeente slechts in zeer beperkte mate aan bod komen. Op dat moment zijn vooral

Ukkel, Linkebeek en Tervuren in trek bij de kunstenaars.

De bestaande gezichten op Elsene die hier worden belicht, geven nog net het landelijke karakter van de gemeente weer, of tonen het scharniermoment waarop het platteland plaats maakt voor nieuwe constructies en haar bucolische karakter en landelijke activiteiten langzaam verdwijnen. Drie emblematische locaties worden hier besproken: het Flageyplein (of eerder het Heilig-Kruisplein), de Boondaalwijk en de Sint-Bonifaaswijk. Voor alle duidelijkheid: het gaat hier slechts om een korte beschrijving en geen wetenschappelijk artikel dat gestoeld is op uitgebreid onderzoek.³

DE OMGEVING VAN DE VIJVERS VAN ELSENE EN DE HEILIG-KRUISKERK

Het Heilig-Kruisplein ontstaat halfweg de 19de eeuw als het voorplein van de gelijknamige kerk en beslaat oorspronkelijk hetzelfde gebied als het huidige Flageyplein. Het biedt een prachtig uitzicht op de vijvers van Elsene. Het plein vormt het centrum van het dorpje Elsene en is

1. Het Museum van Elsene, dat vandaag bijna 13.000 werken telt, werd ingehuldigd op 31 mei 1892. Het is het op één na grootste museum voor schilder- en beeldhouwkunst van Brussel en biedt een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van de Belgische kunst sinds de 19de eeuw. De collectie van het museum bevat ook hedendaagse werken.

2. Zie over dit onderwerp de publicaties van Tatiana Debroux en Laurence Brogniez.

3. Vertrekpunt van de bijdrage is een lezing voor de Vrienden van het Museum in 2022. De informatie uit de inventaris van het bouwkundig erfgoed van urban.brussels was hierbij van onschatbare waarde.

AFB. 2
Heilig-Kruiskerk en de Guldensporenlaan, postkaart
(verz. Belfius Bank - Académie royale de Belgique
© ARB - urban.brussels, DE38_344).

AFB. 3
Henry Seben, *Het ijsvrij maken van de vijvers van
Elsene*, z.d., olieverf op doek, Museum van Elsene,
(CC0493 © Museum van Elsene)

ontstaan door het dempen van het noordelijke deel van de grote vijver en het overwelfen van de Maalbeek, die ontspringt bij de Ter Kamerenabdij. Het gebied werd gebruikt voor brouwerijactiviteiten, maar raakte al snel verstedelijkt. Een nieuwe kerk werd gebouwd, niet in het centrum, maar aan de rand van het dorp. De neogotische Heilig-Kruiskerk, opgetrokken in rode baksteen, werd in 1865 voltooid.

Op een aquarel van François Stroobants (zie de afbeelding op p. 76), gekend om zijn pittoreske beelden van Belgische monumenten en landschappen, staat de kerk, van achteren gezien, geïsoleerd naast de vijvers. Een eenzame wandelaar roept de rust van het platteland

op, ver van de drukte van de stad. Een soortgelijk gezicht vinden we op het schilderij van Eugène Bertrand uit 1887 (AFB. 1). Hier is wel al te zien dat de vijveroevers bebouwd zijn en dat er terreinen zijn geëgaliseerd voor de aanleg van de huidige Guldensporenlaan (tussen 1892 en 1906), die te zien is op een latere postkaart (AFB. 2).

Het schilderij *Het ijsvrij maken van de vijvers van Elsene* (AFB. 3) is van de hand van Henry Seben, een kunstenaar van Nederlandse afkomst die in Elsene woonde. Hij beeldde een winterse commerciële activiteit af die in de 19de eeuw rond de vijvers plaatsvond: het uithouwen van ijs, dat vervolgens in ijskelders werd opgeslagen. Het

AFB. 4
Théo van Rysselberghe,
*Heilig-Kruiskerk of Voorstad
om middernacht, 1886*,
olieverf op doek, Museum
van Elsene, (CC1653
© Museum van Elsene).

gebied rond de vijver rechts is nog onbebouwd, terwijl links op de achtergrond de contouren van huizen te zien zijn. In gedempte tinten, een camaieu van bruin en beige, evoceert de schilder het harde labuur van de arbeiders, die verdwaald zijn in de winterse mist. Alle idealisering van het plattelandsleven blijft achterwege in dit werk.

Daarentegen toont het impressionistische schilderij van Théo van Rysselberghe, *Heilig-Kruiskerk of Voorstad om middernacht* (AFB. 4), de kerk zoals ze te zien was vanop het huidige Flageyplein bij het vallen van de avond. Dit werk werd geschilderd in een ander register: dat van nachtelijke bedrijvigheid en glinsterende stadsverlichting, het symbool van moderniteit. Hierdoor kan de kunstenaar experimenteren met de speling van het licht tegen een blauw-witte achtergrond, waar lucht en water elkaar weerspiegelen.

DE BOONDAALWIJK

Het gehucht Boondaal, ten zuiden van de gemeente en grenzend aan het Zoniënwood,

was ooit een brouwerscentrum. Dit is een van de delen van Elsene die het langst een landelijke uitstraling behielden, met een boerderij, een café en de kapel (die nu is omgebouwd tot exporuimte) (AFB. 5). Het gebied verstedelijkte pas echt na de Tweede Wereldoorlog. Twee werken in zeer verschillende stijlen roepen de voormalige rust op van deze karaktervolle plek in Elsene.

De aquarel van Henri Baudoux, *Brusselstraet, Boondaal* uit 1890 (AFB. 6), toont de rand van het gehucht met een paar gebouwen en de zijkant van de kapel. In het midden loopt een man over een onverharde weg (de vroegere *Brusselstraet*), terwijl hij de hand vasthoudt van een kind met schort. De scène lijkt zich af te spelen op het platteland en de kunstenaar laat veel ruimte voor weelderige vegetatie. De natuur is al meer ingetoomd in het schilderij *Boondaal* van Suzanne Cocq uit 1927 (AFB. 7), waarin de kunstenares in een opzettelijk naïeve stijl – gestileerde vormen met zwarte contouren – een vogelperspectief biedt op de kapel en de naaste omgeving, met een lucht die doet denken aan de wintertaferelen van Bruegel. In het midden van het schilderij symboliseert een straat-

AFB. 5

Oude-Lindesquare,
voormalige kerk van
Boondaal (verz. Belfius Bank -
Académie royale de Belgique
© ARB - urban.brussels,
DE39_107).

AFB. 6

Henri Baudoux, (de
vroegere) *Brusselstraet,
Boondaal*, 1890, aquarel
op papier, Museum van
Elsene, (CC0034
© Museum van Elsene).

AFB. 7

Suzanne Cocq, *Boondaal*, 1927, aquarel op papier, Museum van Elsene, (CC0080 © Museum van Elsene).

veger, als enige menselijke aanwezigheid, de rust van de wijk, die verlaten lijkt. Op het eerste gezicht lijkt dit misschien een voorstelling van een klein dorp, maar in werkelijkheid bevinden we ons in een gemeente die reeds bijna 83.000 inwoners telt.

DE SINT-BONIFAASWIJK

Grenzend aan de Naamsepoortwijk dankt de Sint-Bonifaaswijk haar naam aan de patroonheilige van een kerk die in 1849 werd ingewijd. De wijk ontwikkelde zich snel, maar zonder een vast plan, wat resulteerde in een zekere mate van stedenbouwkundige anarchie. In 1876 besliste de gemeente tot een ambitieuze stedenbouwkundige ingreep met de aanleg van nieuwe straten en openbare gebouwen. De uitvoering van het project liet echter nog een paar jaar op zich wachten.

Een schilderij uit 1877 van Charles de Ligny, de *Sint-Bonifaaswijk* (AFB. 8), toont de achterkant van de Sint-Bonifaaskerk, aan de kant van de Tulpstraat, en het nog landelijke karakter van de wijk. Een paardenkar getuigt van overgebleven landbouwactiviteit. De kunstenaar gebruikt een realistische stijl voor dit schilderachtig tafereel. In hetzelfde jaar schildert Théodore Hannon

bijna hetzelfde gezicht, rechts van de boerderij, met een zicht op de Sans Soucistraat, waar al nieuwe huizen zijn verrezen (AFB. 9). De omgeving en regenachtige sfeer zorgen voor een volledig andere perceptie, vooral omdat de kunstenaar een vagere, pre-impressionistische picturale toets gebruikt. Terwijl het schilderij van Charles de Ligny nog de indruk wekt van een landelijke gemeente, is de boerderij hier aan alle kanten omringd door recent opgetrokken huizen in de Sans Soucistraat. De moderniteit zal dit overblijfsel van het landelijke Elsene weldra opslokken. In 1879 werd er een overdekte markthal ingehuldigd en in 1885 werd het Koninklijk Atheneum gebouwd. In dit uitgestrekte gebied worden de Jules Bouillonstraat, de Kribbestraat, de Atheneumstraat en de Félix Bouréstraat aangelegd.

Deze schilderijen, vergeleken met postkaarten uit die periode, geven ons een glimp van de stedelijke transformatie van Elsene aan het einde van de 19de eeuw en zelfs nog later. De kunstwerken vormen kostbare getuigenissen van plaatsen die nu verdwenen zijn, maar het zijn ook duidelijk creaties van kunstenaars die door middel van kadering, kleurenpalet en gekozen onderwerp een nostalgische dan wel modernistische visie van de plek willen overbrengen.

AFB. 8
Charles de Ligny, *Sint-Bonifaaswijk*, 1877, olieverf op paneel, Museum van Elsene, (CC0305 © Museum van Elsene).

AFB. 9
Théodore Hannon, *Sans Soucistraat*, 1877, olieverf op doek, Museum van Elsene, (CC0242 © Museum van Elsene).

Redactiecomite

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valerie Orban et Cecilia Paredes.

Coördinatie dossier

Pascale Ingelaere en Murielle Leseqque
Paula Dumont en Cecilia Paredes

Coördinatie iconografie

Julie Coppens en Paula Dumont

Auteurs/ redactionele medewerking

Véronique Baccharini, Anne Carre, Elodie Cugnon, Thierry Claessens, Alice Graas, Ann Degraeve, Livia Depuydt, Sergio De Vincenzo, Eric Flamée, Yves Hannosset, Pascale Ingelaere, François-Xavier Lavenne, Murielle Leseqque, Pierre Loze, François Mairesse, Muriel Muret, Camille Paget, Géraldine Patigny, Constantin Pion, Sophie Rassat, Chiara Tomalino, Delphine Tonglet, Aline Wachtelaer, Marc Xenophontos, Benjamin Zurstrassen

Eindredactie nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie frans

Cecilia Paredes

Vertaling

Oneliner
Linguanet

Nalezing

Ann Degraeve, Valerie De Witte, Wim Kenis, Koenraad Raeymaekers, Coralie Smets, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels en de leden van het redactie-comité

Vormgeving en cartografie

Toast Confituur Studio

Lijst met afkortingen

AHM – Archieven Hortamuseum
AML – Archives et Musée de la littérature
DC.UB – Documentatiecentrum urban brussels
GAE – Gemeentelijke archieven Elsene
GAS – Gemeentelijke archieven Schaarbeek
GASG – Gemeentelijke archieven Sint-Gillis
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Museum Kunst & Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
MSB – Museum Stad Brussel - Broodhuis
SAB – Stadsarchief Brussel
SABAM – Vereniging voor auteurs – fotografen

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2024/6860/007

Alle teksten zijn vertaald uit het Frans.
Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels.
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Jean Bériaux, Anne Carre, Philippe Charlier, Adrien Dominique, Alice Gérard, Abigaël Gillard, Sarah Herrensens, Isabelle Leroy, Marie-Pierre Mathy, Muriel Muret

Coördinatie publicaties

Cecilia Paredes

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct directeur generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Urban.brussels - Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque

036 - Herfst 2022
Stadsgezichten

037 - Herfst 2024
Objecten en collecties

Alle artikelen kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Het nummer *Objecten en collecties*, geeft een inkijk in de buitengewone rijkdom en diversiteit van het roerend erfgoed, aanwezig in het Brusselse gewest. Tien jaar geleden verwierf het Gewest de bevoegdheid over deze nieuwe materie. Tijd om stil te staan bij de uitdagingen voor het beheer, de conservatie en de waardering van dit bijzonder erfgoed, alsook bij de ambities voor de toekomst.

Sarah Lagrillière,
Adjunct directeur generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-217-6